

Csoport és közösség – az egyén változásának közege¹

Ozsváth Károly

446

A Pszichoterápiás Hétvégék eddigi rövid történetében a csoport és az egyén kapcsolata központi témává vált, mint ismert, együttes élmény, elméleti kérdés és gyakorlati minta. Gyulától Hajdúszoboszlóig tanúi és részesei voltunk a nagycsoport normaképző folyamatainak, szimbólumképző sajátosságának, hagyományteremtő erejének. Gondoljunk csak az első közös bűnbak-képzéstől a bűnbak-képzés elhárításáig, hétvégéről hétvégére erősödő, egyre szabályozottabb együttes cselekvésünkre.

A társas kölcsönhatás megannyi jelenségét tapasztaltuk a kiscsoportokban. Mindnyájan meghatározott – korántsem azonos – indítékokkal érkeztünk; többé-kevésbé készek vagyunk arra, hogy a nekünk kijelölt kiscsoportban kapcsolatba lépjünk a csoport többi, gyakran ismeretlen tagjával. Különböző elvárásokkal ültök be a körbe. Kölcsönösen észleljük egymást, benyomásokat, képeket alakítunk ki a csoport tagjairól és vezetőjéről, a magunk kognitív és attitűdrendszerének alapján. Miközben a magunkkal hozott értékelési minták, sztereotípiák, előítéletek alapján értékeljük a többieket, különböző kategóriákba soroljuk őket, tudomásul kell vennünk, hogy egyidejűleg mi is a többiek beállítódásának, értékelésének tárgyaivá válunk. Miközben véleményt és viselkedést cserélünk, esetleg kiderül, hogy mások nem azt tartják bennünk értéknek, amire büszkék vagyunk, esetleg olyan tükröt tartanak elélnk, ami elől a legszívesebben

elfordulnánk, de legalábbis sértőnek érezzük. Jólesik, ha valaki mellénk áll, érezzük, hogy várnak valamit, megnyilatkozást, ami elől nem illik kitérni. Ki hogy fog erre reagálni...? És így tovább. Akarva-akaratlan eljártsszuk a szerepet, belemegyünk a játékba. Bárhogyan válaszoljuk meg a kérdést, őszintén senki sem állíthatja, hogy a kiscsoportban eltöltött néhány óra nyomtalanul, hatástalanul múlt el. Még ez a modellszituáció is, amelyben az alkalmi együttes jellegéből adódóan nagyobb szerepet kap a családtagok egyéni pszichikus karakterisztikuma, mint a csoporthelyzet, a szituatív tényezők jobban befolyásolják a történések dinamikáját, mint a valódi, tartós csoportokban. Még ebben a szűkre szabott keretben is átéljük, hogy az együttes cselekvés milyen gazdag történettel, érzelmi töltéssel zajlik. Hajdúszoboszlón *Süle Ferenc* megkísérelte ennek összehasonlító bemutatását, de beléfojtottuk a szót.

T Á J É K O Z T A T Ó

A hatodik Pszichoterápiás Hétvégén a plenáris előadások után a főtéma részletesebb megbeszélésére négy vitacsoportot szervezünk. A vitacsoportok egymástól függetlenül működnek, egyidőben, külön termekben, önálló tematikával. A vitacsoportok vezetői röviden exponálják a résztémát és vezetik a vitát. A vitacsoportokon aktív részvételre számítunk, amely a szélesebb körű szakmai kommunikációt szolgálja. A négy önálló vitacsoport munkájáról összegező képet a résztvevők a kiértékelő megbeszélésen kapnak.

Főtéma: **Csoportmódszerek a pszichoterápiában és a pszichiátriában**

A plenáris ülés előadásai a következők:

A csoport és a közösség – az egyén változásának közege — Dr. OZSVÁTH KÁROLY

A terápiás közösség, mint a csoportmunka bázisa — Dr. KIS-VÁMOSI JÓZSEF

A következő vitacsoportokat indítjuk:

I. Pszichoterápiás team — a team Pszichodinamikája

Vezetik: Prof. LEVENDEL LÁSZLÓ, Dr. KÉZDI BALÁZS, Dr. VARGA ETELKA

II. Krízisek és kudarcok a csoportmunkában

Vezetik: Dr. HORVÁTH SZABOLCS, Dr. SÜLE FERENC,

Dr. RÉVÉSZ GABRIELLA

III. A pszichoterápia elsajátításának problémái

Vezetik: Prof. KUN MIKLÓS, Dr. MÉSZÁROS ISTVÁN, Dr. PANETH GÁBOR

IV. A terápiás milió kialakításának feltételei

Vezetik: Dr. FÜREDI JÁNOS, Dr. KORONKAI BERTALAN,

Dr. KONTA ILDIKÓ

Tájékoztató 1976-ból

¹ Az előadás 1976-ban Szombathelyen a Pszichoterápiás Hétvégén hangzott el.

Az elmúlt hétvégéken *Mérei, Hidas, Buda* a csoportfolyamatok, *Mészáros* a hipnózis, *Gras-tyán* a neurofiziológia és az etológia terén bővítették ismereteinket. Hajdúszoboszlón a szuicidológia, Harkányban a család már központi témaként szerepel, ez átgyűrűzött a nagy- és kis-csoportokba is. Ezen a hétvégén a csoportmódszer a főszereplő.

Nem könnyű erről újat mondani a szakembereknek. E rövid bevezető irányultságát a miskolci Hétvége óta nyugtalanító saját élményem szabja meg. Talán emlékeznek még rá, hogy az egyik nagycsoport gyűlésen a társadalmi makrostruktúrához való viszonyunk vált kérdésessé. Olyan aggodalmak máshol is felszínre kerültek, amelyek a Hétvégék nemes célkitűzése mögött ideológiai ellenvetések lehetőségére utalnak. Még olyan szorongás is felrémlett, mintha éppen a társadalom emelne gátat, rekesztené ki a pszichoterapeutákat.

Vajon olyasmi zajlik itt, ami hivatalos körök nemtetszését váltja vagy válthatja ki?

Ez kétségtelenül növeli az együttlét belső feszültségét, de azt is felveti számunkra, hogy ne maradjunk meg körülírt szakmai eszmecserék szintjén, hanem próbáljuk meg tisztázni a magunk helyzetét is. Ez annál is inkább kívánatos, mert a hazai klinikai lélektan és pszichoterápia új útjait, az eddigieknél hatásosabb módszerét keressük, és a ránk bízott emberek többsége olyan problémákkal küzd, melyeknek döntően társas, szociális, sőt nem egy esetben társadalmi jellegzetessége van.

Kedrov szerint, ha a természettudományokat, társadalomtudományokat és filozófiát háromszögben képzeljük el, ebben a rendszerben a pszichológia a háromszög középpontjába kerül, és mindhárom csúcsirányban kapcsolatokkal rendelkezik. Ez nem jelenti azt, hogy a lélektan a tudományok tudománya, noha nagyon csábító és sokan engednek is ennek a csábításnak, hogy kitüntetett helyet igényeljünk a társadalmi gyakorlat értelmezésében és irányításában, hiszen mi tudunk a legtöbbet az emberi együttélés szabályairól, zavarairól. Külön érvényes ez a szociálpszichológiára és egyre többen és többen remélünk ettől az illúziótól. *Vajon, ha a hatalom birtokosai pszichológusok lennének alap-*

vetően más volna a társadalmi életünk? Esetleg a társadalomtudomány is alkalmazott lélektan lenne?

I.

A lélektan minden tudományos irányzata abban egyetért, hogy az emberi tevékenység forrása nem kizárólagosan az egyénben adott, és abban is, hogy az idegrendszer biológiai fejlődése önmagában nem hozza létre a pszichikumot, a személyiséget. *Vigotszkij* szerint az emberiség kialakulása egy nagyon hosszú biológiai és egy viszonylag rövid társadalmi szakaszra osztható. Az első periódusban az emberi faj kiemelkedett az állatvilágból, a második szakaszban biológiai tényezők háttérbe szorultak, a mai ember társadalmi termék.

A filogenezis megismétlődik az ontogenezisben; az emberi egyed fejlődésében a biológiai és a szociális periódus együtt és egy időben valószínűleg meg. Az organizmus biológiai érése és a személyiség pszichológiai fejlődése ugyanazon folyamat két oldala. Ebben a fejlődésben a társadalmi oldal a meghatározó, mondják a szociálpszichológusok. *A pszichiátert az is érdekelné, hogyan értelmezi ezt a biológus a maga tudománya szemszögéből.* Tárgyalási alapnak *Garrai* megfogalmazását javaslom: *az individuum fejlődése társadalmilag determinált természeti folyamat.*

Filozófusok szerint az ember társadalmi lényege kettős:

- az ember más emberekkel való kapcsolatában és e kapcsolat révén lehet csak egyáltalán ember;
- az egyén azáltal válik individuummá, hogy elsajátítja mindazt, amit elődei és társai felhalmoznak.

Akik ezt nem fogadják el, azoknak *Mérei-Binet* „Gyermeklélektan”-ját ajánlom, ennél megkapóbb illusztrációját e folyamatnak még nem olvastam.

Az szociológusok szerint a társadalom nem tekinthető az egyének egyszerű halmazának. A társadalom azoknak a viszonyoknak az összessége, amelyekben az individuumok kapcsolatban állnak egymással. Minden idetartozik, ami

az emberek közötti társadalmi viszonyokat *létrehozza* és közvetíti.

A csoport és az egyén kapcsolata egyidős az emberiséggel. A kezdeti időszakban a társadalom – mint egész – állt szemben a természettel, ezek a szükségszerű társulások egyenrangú és egymásra utalt egyedek kapcsolatai voltak. Egyéni cselekvéseiket alávetették a közösen végzett tevékenységnek, vállalva azt, hogy az együttes egy részének cselekvése magát a közös cselekvést irányítsa. Az egyén szubjektuma egyszerre volt egyéni és közös, *a közösség és tagjai között azonosság volt*. A közös cselekvéssel jelent meg az azonosság tudati alapja: *a közösséggel való azonosulás*. Így érdemelte ki az öközösség nevet a kora történeti társadalom, ahol az *egyének közötti viszony és a társadalmi viszony* még nem különült el.

A társadalmi termelés fejlődésével ez a helyzet megváltozott, a társadalmi munkamegosztás kényszerűsége függőségi viszonyokat hozott létre az emberi csoportok között, a társadalom tagolódott, létrejött a társadalmi hierarchia: az egyén és az osztály társadalom már nem azonos, hanem közvetítő viszonyok épültek közéjük. Ebben a társadalomban az egyén helyét a munkamegosztásban elfoglalt pozíciója szabja meg, azaz az ember saját munkája révén kitermelt új viszonyok kiszolgáltatottjává vált. Az új társadalmi alakzatban nem az együttes cselekvés az azonosulás alapja, hanem az egyén számára áthághatatlan szükségszerűség: az egyén azzal a környezetével azonosul, amelybe beleszületik, ennek szabályai, aláírásai kötelező érvényűek rá. Az emberiség, miközben kidolgozza magát a természetből, megszünteti a kölcsönösségre épülő közösségét, s olyan csoportviszonyokat hoz létre, amelyek a munkamegosztás során egymással szükségszerűen konfliktusos helyzetbe kerülnek.

Tegyük hozzá: az antagonizmus megszűnése után sem tűnnek el a társadalmi csoportok közötti konfliktusok, de ezeknek elvileg már megoldási lehetősége is van.

A *szociálpszichológus* ebből indul ki: a társadalom gazdasági szerkezete, az általa teremtett objektív viszonyok megszabják a társadalom tagolódását. A totális társadalmon belül meg-

határozott szociális minőségű, funkciójú csoportok léteznek, melyek nem egyenrangúak, de nem is függetlenek egymástól. Az egyén itt már nem egyetlen csoportba tartozik élethossziglan, hanem több csoport tagja egyidejűleg.

II.

A csoportfogalom önmagában absztrakció, mint önálló entitás nem létezik, ahogyan nincs olyan csoportelmélet, amely valamennyi csoportféléiségre egyaránt érvényes lenne. Csoportfogalmat elvileg kétféle társadalmi képződményre alkalmazták.

Az *egyik típus* a közvetlen, személyes együttműködésen alapuló, tartós, többé-kevésbé szilárdan strukturált *kiscsoport*, a társadalmi mikroszféra jelenségvilágának alakzata, amelyre a *személytől személyig* tartó közvetlen érintkezés és társadalmi kölcsönhatás (interakció) jellemző.

A *másik típus* egy vagy több azonos karakterisztikummal rendelkező egyének véges, nagyszámú együttese, a társadalmi nagycsoport.

A tulajdon, munkamegosztási és fogyasztási viszonyok alakítják ki az *elsődleges társadalmi nagycsoportokat: a társadalmi osztályokat és társadalmi rétegeket*. Ezek a csoportképző tényezők maguk alá rendelik a társadalom valamennyi csoportképző tényezőjének hatásmechanizmusát, noha azok viszonylagos önállóságát nem szüntetik meg. A *másodlagos társadalmi nagycsoportok* a társadalmi funkciómegosztásból és az eltérő kultúrák létezéséből származó nemi, generációs, etnikai-nemzeti, szakmai és lokális nagycsoportok.

Ezeknek a mikrostrukturális képződményeknek a leírása és definiálása a társadalomtudományok feladata. A társadalmi folyamatok nem írhatók le lélektani kategóriákkal, bár a nagycsoportok viselkedésének szerveződésében és történéseiben mindig jelen vannak a pszichológiai tényezők is. Az osztályoknak nincs érzelmi élete, jelleme, noha az osztályhoz tartozás meghatározott pszichikus jellemzőket hordoz. Az *osztálytudat azonban nem pszichológiai fogalom*, mondja a filozófus. Mégsem állíthatjuk azt, hogy az osztályhelyzet, a makrocsoporthoz tar-

tozás minden egyedében azonos kognitív és attitűdrendszer hoz létre. A makrokultúrákhoz tartozás objektív ismérvei nem járnak mindig együtt az egyén csoport identifikációjával, nem tartható az a korábban általános tétel, hogy az osztályhoz tartozás közvetlenül leképződik az osztály tagjainak pszichikumában, mondja *Patiki*. Ez a vulgármaterialista szemlélet a „lét határozza meg a tudatot” reális elvének leegyszerűsítése, a pszichológiát leszűkítette a pszichofiziológiára, a személyiséget a személyi igazolványra.

A makrostruktúra tagjai között nem szükség-szerű személyes kapcsolat; nem függ az egyéni lét határaitól, történelmi korszakokat ölel át. Az emberek között élő társadalmi viszony az emberek együttműködésének terméke, ez a viszony azonban objektív alap, tartalma a társadalmi tevékenységek cseréje, a társadalmi termelés által meghatározott viszony, függőségi viszony, amit a munkamegosztás és a ráépülő jogi, politikai formák közvetítenek. Ezek jelentik a társadalmi determinációt, de ez a determináció nem közvetlen, sőt, éppen a *közvetlen determináció hiánya hozza létre a mikrostruktúra jelenségeit*, és csak nagyon áttételesen befolyásolja az egyes emberek tevékenységét.

III.

Az emberek között lévő szociális viszonyoknak tehát két nagy típusa van:

- társadalmi viszonyok és
- az interperszonális viszonyok.

Ahol a társadalmi viszonyok interperszonális jelleget öltenek, más alakzat fejlődik: a *társadalmi kiscsoport*.

Ezekben a kiscsoportokban az objektív társadalmi viszonyok szubjektív formát öltenek, olyanmódon, hogy az objektív lényeg teljesen háttérben szorulhat. A gyárigazgató és a munkás között objektív társadalmi viszony van akkor is, ha nem ismerik egymást. *A társadalmi és az interperszonális viszony kétféle jelenségszint, összekeverésük gyakorlati konzekvenciákkal járó ideológiai vitát váltott ki, ami nem kis részben járult hozzá a hazai pszichológiai kultúra jelenlegi helyzetéhez.*

A csoportlélektan kutatása csaknem három évtizeden át a marxista kutatók gyakorlati közreműködése nélkül zajlott, így a szaktudomány fogalomrendszere kizárólag a polgári irányzatok képviselőinek munkásságából származik. A kísérleti körülmények között megfigyelt csoportok törvényszerűségei alapján arra lehet következtetni, hogy a társadalmi normákat és értékrendet maga a csoport termelné ki.

Ez azzal a tényleges veszéllyel jár, hogy a csoportdinamika sui generis törvényszerűségeit össztársadalmi érvényűvé emelik, azaz az össztársadalmi jelenségeket az individuumok közötti viszonyokkal kívánják megmagyarázni.

A valóságban steril csoport nem létezik; önmagában a csoporthelyzet, a csoporttagok egymásra hatása nem magyarázza meg a csoportjelenségeket. A család, az iskola, a munkahely, a baráti kör adja ezeket a csoporttagnak, amit az egyes csoporttagok az elődök felhalmozta tapasztalatokból, szabályokból, beállítódásokból elsajátítottak.

A csoport, a másik ember értelmezi számukra a világot, a face to face kiscsoport a közvetítő az egyén és a társadalom között.

A társadalmi kiscsoport, mint mikrokulturális alakzat, a társadalom egészétől eltérő, önálló törvényszerűségekkel rendelkezik. Noha a makrostruktúra viszonyai végső soron meghatározzák a kiscsoport alakulásának általános tendenciáit, közvetlenül mégsem vezethetők vissza az előbbiekre. Az intim, személyes kapcsolatban élő emberi csoportok és a makrokulturális nagycsoportok között kölcsönhatás van, de ez a viszony nem megfordítható. A determináció a társadalom objektív viszonyai felől halad a mikrostruktúrák felé. A társadalmi nagycsoporthoz tartozásra jellemző értékrendszert is a kiscsoportok közvetítik, természetesen nem a maguk elvontságában, hanem azzal az egyéni átkódolással, amit a kiscsoport tagjai közvetítenek, és amit a kiscsoportba kerülő egyed *utánzással, azonosulással*, majd tudatos vállalással *interiorizál* magában. Ennek a szocializációs folyamatnak az eredménye lehet harmonikusan egyező a makrokultúra célkitűzésével, de lehet ellentétesen eltérő, deviáns jellegű. Mindez azon érdekek prizmáján megtörtén jelentkezik,

amely érdekek az egyént a csoporthoz fűzik. Az egyedet érő közlések is lehetnek következtelenek, ellentétesek, ez már a személyiség torzulásában nyilvánul meg.

Az egyén a kiscsoportban interiorizálja társadalmiságát, a csoport szocializációs folyamat műhelye. Elsődleges jelentőségű a mindennapi élet elsajátításában, de a társadalmi norma és hagyományteremtés szempontjából csak közvetítő szerepe van. Az, hogy az egyén milyen kiscsoportban sajátítja el ezeket a normákat, szabályokat, az messzemenően a társadalom egészétől és a csoportnak a társadalmi alakzatok hierarchiájában elfoglalt helyétől függ. *A kiscsoport az egyén és a társadalom közötti kölcsönhatások egyik fontos közvetítő szférája,* mondja *Pataki*. Egyik, mert kizárólagos, csak utalni szeretnék pl. a tömegkommunikáció hatására.

Freud hívta fel a figyelmet a gyermek és a szülő kapcsolatának egész életre kiható jelentőségére. A neobehavioristák interakcionalizmusa, *Lewin* – kvázi – fizikai modellje a társas mezőről, *Mead* szerepelmélete, a neofreudisták csoportteóriája, a kognitív irányzatok szolgáltatották többek között azokat a fogalmakat, amelyekkel dolgozunk, olyanokat, mint a státusz, szerep, dinamika, kohézió, interakció és így tovább; e kutatások nélkül a csoportlélektan mai fejlettsége elképzelhetetlen.

Ezek az ismeretek *Buda*, *Mérei*, *Pataki* és mások kritikai elemzésével széles körben hozzáférhetőek, és feltehetően a jelen Héttvége folyamán még számos alkalommal szóba kerülnek. A felhalmozódó ismeretek birtokában – hivatkozva az említett szerzők véleményére is – mégis úgy tűnik, hogy még nem valósult meg az integráció. Ha ahhoz viszonyítjuk, hogy már milyen sok mindent értünk, amit korábban nem is ismertünk, kétségtelenül elégedettek lehetünk; de minél többet tudunk, annál inkább érezzük, hogy az átfogó elméleti háttér még hiányzik.

A kiscsoportok osztályozása nem egységes, tipológiájuk kidolgozatlan.

A kiscsoportokat a kutatás kezdetétől dichotomizáltan osztályozták, ilyen az *in-group* és *out-group*, *elsődleges (primer)* és *másodlagos (secunder)* csoport, melyekben a face-to face

csoportokat állítják szembe a nagyobb társulásokkal. A hawthorni iparszociológiai vizsgálat eredményei alapján határozták el a *formális, intézményes, organizációs csoportot*, mely jogilag rögzített szabályok szerint működik, szemben az *informális*, spontán csoporttal, mely a hierarchikus felépítésű, hivatalos szervezet keretében jön létre, a kölcsönös vonzalmak, ellenszenvék, értékazonosságok és érdek-közösségek mentén. *Mérei* ezeket az informális társulásokat *preszociális* és *alegális* jelzővel határolja el a család, az iskola, a munkahely, az egyesületek intézményes csoportjaitól.

Preszociális, mert csoportként nem kapcsolódik semmiféle formális szervezethez, abban az értelemben, hogy nem kapcsolódik a munkamegosztás, a termelési folyamat, a társadalmi élet intézményes keretébe.

Alegiális, mert működését jogszabályok nem rögzítik és létrejöttükben a közös cselekvési indítékok jelentősek. Ezek a társulások a résztvevőket összetartják, a tagok szolidárisak egymáshoz, és tartósabb fennállásuk szabályokat alkot, hagyományokat teremt – mondja *Mérei*, a „*Közösségek rejtett hálózata*” c. munkájában.

Szembeállítják a tagsági és a vonatkoztatási csoportot is; utóbbi, a referencia-csoport az egyén szociális mezőjében kitüntetett alakzat, amelyhez a legmélyebb *személyes azonosulás* fűzi. Az egyén elsősorban vonatkoztatási csoportja normáit interiorizálja, ezek szabják meg a magatartását akkor is, ha csoporton kívül mozog. Vonatkoztatási csoportját választja, törekszik a csoporttagságra, igyekszik a csoporttal azonosulni, viselkedését a csoport értékeihez igazítja, ennek segítségével méri, hasonlítja máshoz önmagát.

Ezeket a csoporttípusokat nem lehet közös nevezőre hozni, nem azonos jellegűek, bár átfedések vannak köztük.

Hogy ez mennyire így van, kiderül akkor, ha a Pszichoterápiás Héttvégének társas jellegét akarjuk meghatározni. Talán *szakmai másodlagos társadalmi nagycsoport?* Esetleg *informális alakzat*, miután nincsenek jogilag rögzített működési szabályai, mely formális szervezetek hátterében spontán fejlődik? Van köze a társadalmi munkamegosztáshoz? Mennyiben te-

kinthetjük magunkat referencia-csoportnak, ahová tartozni törekszünk, vagy ha itt vagyunk, mennyire hat ki ez a máshol lévő csoporttagságunkra és magatartásunkra? Nevezhető-e kétháromszáz ember kiscsoportnak? Nyilvánvalóan nem. Nyilvánvalóan nem mi vagyunk az egyedüli átmeneti forma. *Tudunk-e ezekre a kérdésekre már válaszolni?*

A hazai csoportlélektani kutatás erőteljesen fejlődik. Van-e sajátos arculata? *Pataki* szerint van, ez pedig a *pszichológiai orientáció és a genetikus megközelítés*. A csoport ontológiai realitás. Az emberi együttesek halmazszerű véletlen társulásokból – az összekovácsolt csoportokig folyamatos átmenetet, kontinuumot alkotnak, melynek egyik végén a halmaz, a másik végén a közösség helyezkedik el. Az *egyén és a csoport viszonyának* megközelítését a konkrét viselkedés *genetikus előzményeinek és az aktuális szituációknak az összekapcsolása* vonalán eredményesen lehet fejleszteni – fejlődéstörténete nemcsak az egyénnek, hanem a csoportnak is van.

A kiscsoportnak sajátos, önálló jelenségvilága van, noha a makrostruktúra felől meghatározott, magában is társadalmi létviszonyok objektív eleme; szerveződése, fejlődése a maga közvetlenségében viszonylag önálló társadalmi mozgásterrel rendelkezik.

A csoport több és más, mint tagjainak egyszerű halmaza – hangzik *Lewin* közismert megfogalmazása. Ez a több és más két síkon jelenik meg:

- A csoport az együttes tevékenység révén olyan jelenségeket produkál, olyan szabályokat, szimbólumokat, értékelési mintákat dolgoz ki, amelyek közvetlenül nem vezethetők le a csoporttagok egyéni pszichikumából, noha ezeket maguk az egyének hozzák létre, az egyének pszichikumaiban léteznek és így befolyásolják az egyénnek, mint csoporttagnak a magatartását, ami mint a csoporttagokra jellemző viselkedés jelenik meg. Ez különbözteti meg más csoportok tagjaitól.
- A másik síkon a csoporttagok közvetlen érintkezése és együttműködése másfajta pszichikus jelenséget hív életre a csoportta-

gokban, melyek nem válnak objektívációkká – pl. normákká, ahogyan a filozófusok mondanák, hanem felerősítik a csoporttag érzelmi megnyilvánulásait, megnövelik teljesítményét, azaz a csoporthelyzet inkább hozzáad, mint elvesz személyiségből, *Mérei* kifejezésével fokozza az egyén *társas penetranciáját*.

A csoportjelenségek ott jönnek létre, ahol a partikuláris egyéni törekvések és motívumok valamilyen közös célban összegződnek, azaz az egyéni cél elérését a *csoportcél* hordozza, közvetíti. Ez az együttes motívum lehet közös szükséglet, érdek, érdeklődés, közös szórakozás. A *csoporttöbbség* a közös célkitűzésben, az együttműködés tartós megszervezésében, egymás serkentésében, a személyes kapcsolatok strukturálódásában és a csoporthoz tartozás élménytöbbségében jelenik meg. A csoportban az együttes átélés nagyobb hőfokon játszódik. Az együttes tapasztalatok alapján elvárások fejlődnek ki, a csoport elvárja a csoporttagoktól a felkínált szerep elfogadását, pozíciót kínál az egyénnek és a beilleszkedés azt fejezi ki, hogy az egyén ezt el is vállalta, azaz az elvárásoknak megfelelően kezd viselkedni. *Mérei* a csoport tagolódását vertikális és horizontális irányban ábrázolja. Vertikális irány a csoporttagok ki nem mondott rangsorolását jelzi; az egyik rangsor a rokonszenvi viszonyulások mentén rendeződik, a másik a csoport-döntésekben elfoglalt pozíció jelentősége szerint alakul. A horizontális tagolódás a szerepekre vonatkozik. A csoport tagjainak funkciót kínál fel, elfogadását elvárja, ennek egyéni realizálása a szerep. *Pataki* megkülönbözteti a munkamegosztásból eredő szerepeket: vezető, szervező, szakértő, bíró, amit elsősorban a csoportcél, feladata szab meg.

A szerepek másik csoportja a tagok egyéniségének valamilyen felszólító jellegével kapcsolatos, így alakul ki az okos, az igazságos, a kritikus, a kötekedő, a jópofa és bohóc, a sztár és a peremember.

A peremember helyzete a legbizonytalanabb. Nem az a fő nehézség, ha valaki egyszerre több csoporthoz hűséges, mondja *Lewin*, ennél sokkal súlyosabb a sehová sem tartozás.

Az összeforrott csoport nagyobb hatást gyakorol tagjaira, ez a kohézió annál erősebb, minél nagyobb a csoport vonzereje. A csoport sorsa számos tényezőtől függ, kedvezőbb fejlődési iránya a közösség felé mutat.

452

A közösség filozófiai és mindennapi értelemben is a legmagasabb rendű szociális alakzat, a szóhasználatban is ez tükröződik: a közös, azaz a mindenkire egyaránt vonatkozó és mindenki érdekét képviselő közügy szabja meg a jellegét. Míg a halmazban az emberek egymástól függetlenek, a csoportban a függőség, közösségben a kölcsönösség a jellemző viszony.

Filozófiai értelemben a közösség olyan strukturált, szervezett csoport, melynek homogén értékrendje van, ennek az értékrendnek a tartalma társadalmi, ideologikus. Ez az értékrend azoké az individuumoké, akik partikuláris érdekeiket alárendelik nembeliségükben a bennük lévő társadalmi. Az ilyen egyén számára nem a maga egzisztenciájának fenntartása a közvetlen cél, hanem amit tesz, azt másért teszi. *A közösségi embernek nemcsak én-tudata, hanem a társadalmisága révén közvetített öntudata is van* – mondja Heller. A közösség képes ar-

ra leginkább, hogy a tagjai felülemelkedjenek a szűk egocentrizmuson, hogy kibontakoztassák egyéni lehetőségeiket, melyek társadalmiságukkal, közösségi mivoltukkal harmonizálnak.

A valóságos, tiszta közösségben a közös van az egyedek összességének alárendelve, míg a nem közösségi jellegű csoportokban az illuzórikus közösség rendeli alá az egyének érdekét a közösség összességének.

A tiszta közösség ma még utópia. A közösség a társadalom célja, azaz *„olyan társulás, amelyben minden egyes ember szabad fejlődése az összesség szabad fejlődésének feltétele”*. Ezt a megfogalmazást egy Londonban – 1848-ban – kiadott könyvecskében lehetett először olvasni. Ez azonban csak deklaráció; a megvalósulás nincs olyan közel, mint azt korábban képeztük. Ahhoz azonban adottak a feltételek, hogy küzdjünk az ellen a szemlélet ellen, amely a közösség szolgálatát, alávetettséget követeli; az igazi cél az egyén kiteljesedése, a közös alárendelése minden, valóban minden egyednek.

Én ebben látom a mi csoportos együttlétünk társadalmi jelentőségét.